

А. Л. Тараненко

Литовська мова

ЛИТОВСЬКА МОВА – мова, що належить до східної гілки балтійських мов індоєвропейської мовної сім'ї. Держ. мова Литви. Осн. ареал поширення – тер. Литви. За переписом 2001, рідною Л. м. назвали 2856 тис. осіб (82 % насел. країни); другою – 356 тис. осіб (10 %). Л. м. розмовляють також литовці, які проживають у Білорусі, Польщі, Латвії, Україні, Росії, США, Бразилії, Аргентині, Канаді, Великій Британії, Ірландії, Іспанії, Австралії, Німеччині та ін. Усього Л. м. говорять понад 3,3 млн осіб. До 2-ї світової війни литовці проживали і в Сх. Пруссії, де від серед. 16 ст. широко провадили литов. літ. та культурну діяльність.

Від серед. 1 тис. до н. е. розпочалося виокремлення 2-х груп балт. діалектів, які не пізніше 4–3 ст. до н. е. остаточно сформувалися як діалекти зх. і сх. балтів. За схемою литов. вченого В. Мажюліса, зх. балти походять від носіїв периферійних, а сх. – від носіїв центр. діалектів балт. ареалу. На думку Я. Отрембського, сх. балти відділилися від зх. через проникнення між них фін. племен. Сх. балти після відокремлення майже протягом тисячоліття створювали однорідну мовну одиницю. Активна диференціація припала на серед. 1 тис. Вважають, що в 7–8 ст. уже окремо існували Л. м. та латиська мова. У 9–10 ст. започатковано діалектну диференціацію Л. м.

Порівняно з ін. індоєвроп. мовами, Л. м. вирізняється знач. архаїчністю. У ній збереглася велика кількість елементів індоєвроп. прамови. У звук. системі не змішалися короткі й довгі голосні, збереглися дифтонги. Нині Л. м. має 10 голосних (6 довгих: *ī, ū, è, o, ē, ā* та 4 коротких: *i, u, e, a*) і 23 приголосні звуки (8 дзвінких: *b, d, dz, dž, g, h, z, ž*, 9 глухих: *c, č, ch, f, k, p, s, š, t* та 6 напівголосних: *j, l, m, n, r, v*). Наголос у Л. м. нефіксований (може падати на будь-який склад слова) і рухомий (у різних словоформах однієї лексеми може займати різне положення). Смыслорозрізнявал. роль відіграють місце наголосу та складова інтонація. Л. м. належить до політоніч. мов: у її межах розрізняють 2 складові інтонації – акутову (спадну) та циркумфлексову (висхідну). Першу позначають знаком акута (´), у дифтонгах та дифтонгіч. поєднаннях *u, i, o, e + i, l, m, n, r* – знаком гравіса (˘), оскільки їхній перший елемент є коротким; другу – знаком циркумфлекса (˜). У Л. м. добре збереглися звуки кінця слова, що зумовило збереження старої індоєвроп. флексії та архаїч. характер

морфології. Як і в ін. індоєвроп. мовах, серед давніх способів словотворення актив. є префіксальний. Зберігся синтет. спосіб вираження грамат. відношень, тобто давня структура відмінювання зі склад. флексією, особливо в системі іменних частин мови.

Для Л. м. характерна значна діалектна диференціація. Тер. поширення діалектів майже збігаються з осн. етніч. регіонами Литви. Основою сучас. класифікації литов. діалектів стала класифікація, запропонована у 19 ст. А. Баранасом й доопрацьована 1965 А. Гірдінісом та З. Зінкявічюсом. Критерієм для встановлення кордонів діалектів є вимова вокалізму. У Л. м. виділяють 2 великих діалекти: жемайтій. (пн.-зх. частина Литви) та аукштайтій. (пд.-сх. частина). Диференц. ознакою у цій класифікації є вимова дифтонгів іе, уо.

Поч. формування літ. Л. м. вважають серед. 16 ст., її зачинателем – М. Мажвідаса, котрий 1547 опублікував у Кеніґсберзі (нині Калінінград, РФ) першу литов. книгу – лютеран. Катехізис. У Сх. Пруссії як писемну використовували мову, що базувалася на поширеному там зх.-аукштайтій. діалекті. Вагому роль у справі нормалізації цієї мови відіграли граматики Д. Клейна («Grammatica Lituonica», 1653–54). На тер. Великого князівства Литовського у 16–17 ст. сформувалися дві писемні мови – середня з центром у м. Кедайняй (нею писали М. Даукша, М. Пяткявічюс) та сх. з центром у м. Вільно (нині Вільнюс; К. Ширвідас, Й. Якнавічюс). У 1-й пол. та серед. 19 ст. у формуванні заг.-нац. літ. Л. м. брали участь Д. Пошка, С. Станявічюс, С. Даукантас, М. Валанчюс. Наприкінці 19 ст. на цей процес значно вплинули період. преса (г. «Aušra», «Varpas») та діяльність литов. мовознавця Й. Яблонскіса. Сучасна літ. Л. м. сформована наприкінці 19 – на поч. 20 ст. на основі пд. говорів зх. аукштайтійців. У той же час остаточно завершено становлення і сучас. литов. орфографії, що базується на лат. графіці. Алфавіт складається з 32-х графем, до яких належать всі літери лат. алфавіту (крім x, q, w), а також низка додатк. графем з діакритиками: а̇, е̇, ё̇, і̇, ц̇, ū̇, č̇, ž̇. Литов. орфографія базується на морфол. принципі (з елементами фонологічного та історичного).

Рекомендована література

1. Zinkevičius. Lietuvių kalbos istorija. T. 1–3. Vilnius, 1984–88;
2. Lietuvių kalbos enciklopedija. Vilnius, 1999;
3. Булыгина Т. В. Литовский язык // Языки мира. Балт. языки. Москва, 2006.

Бібліографічний опис:

Литовська мова / А. Л. Тараненко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-55244>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).